

DEBISSO KINGA*

A BIOKALÓZKODÁS ELLENI FELLÉPÉS ÚJ IRÁNYAI AZ EURÓPAI UNIÓ JOGÁBAN

1. Bevezetés: biodiverzitás és szellemi tulajdonjogok

A biotechnológia térhódításával rohamosan növekszik a genetikai erőforrások gazdasági, kereskedelmi és tudományos jelentősége, hiszen a biotechnológiai módszerek, újítások alkalmazása nagymértékben növeli a mezőgazdaság termelékenységét, a gyógyszeripar és az élelmiszeripar eredményességét. Mindazonáltal nem hagyhatók figyelmen kívül a biotechnológiai kutatások ökoszisztémára gyakorolt hatásai, illetve az olyan vitatott bioetikai kérdések, mint az élő szervezetek szabadalmaztatásának lehetősége vagy a szellemi tulajdonjogok és az őslakos népek hagyományos tudása közötti viszony.¹

A biológiai sokféleség az élőlények közötti változatosságot jelenti, beleértve a szárazföldi, tengeri és más vízi-ökológiai rendszereket, továbbá az e rendszereket magukban foglaló ökológiai komplexumokat. A biodiverzitás nem csupán a fajon belüli, hanem a fajok közötti sokféleséget és az ökológiai rendszerek sokféleségét is magában foglalja.² Nem túlzás azt állítani, hogy a biológiai sokféleség megőrzése életünk alapját jelenti,³ hiszen a biodiverzitás biztosítja többek között a Föld klímájának stabilizálását, a talaj termékenységének fenntartását, továbbá olyan ökoszisztéma-szolgáltatásokat, mint például az élelmiszer, a helyi vízellá-

---

* PhD hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Európai jogi Tanszék.

¹ NÁTHON Natalie: A biológiai sokféleség (biodiverzitás), a biotechnológia és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2002/3. http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200206/a_biologiai.htm [letöltve: 2013.05.25.]

² Ld. a Rio de Janeiróban, 1992. június 13-án aláírt Biológiai Sokféleség Egyezmény 2. cikkét.

³ Ld. például VIDA Gábor: Az ökológiai válságtól a technokultúráig. In: Jávor Benedek (szerk.): *A jövő nemzedékek jogai*. Budapest, Védegyelet, 2000. 15.

tás, valamint a megélhetéshez szükséges anyagok.⁴ A világ biológiai örökségének 90%-a a fejlődő országokban található, ugyanakkor a genetikai erőforrásokra vonatkozó szabadalmak túlnyomó többségét a fejlett országok – köztük uniós székhelyű vállalatok – birtokolják.⁵ A szellemi tulajdonnal kapcsolatos jelenlegi szabályozás sokszor hátrányos következményekkel járhat a biológiai sokféleség fenntartása, illetve a genetikai források és a hozzájuk kötődő hagyományos tudás megőrzése szempontjából. Az Európai Unió ezért a közelmúltban felülvizsgálta a vonatkozó jogi szabályait, összhangban a külső fellépését vezérlő elvekkel, különösen a szegénység csökkentésére irányuló fejlesztéspolitikai célkitűzésével.

2. Előzmények: a Biológiai Sokféleség Egyezmény és a Nagojai Jegyzőkönyv

2.1. A Biológiai Sokféleségről szóló ENSZ egyezmény (1992)

1992. június 13-án, az ENSZ Rio de Janeiróban rendezett Környezet és Fejlődés Konferenciáján fogadták el a Biológiai Sokféleség Egyezményt (*Convention on Biological Diversity*, CBD).⁶ Az Európai Unió és valamennyi tagállam az Egyezmény részes fele. Az Egyezmény elfogadását megelőzően a genetikai erőforrásokat az emberiség közös kincsének tekintették,⁷ a Biológiai Sokféleség Egyezmény azonban deklarálta, hogy minden állam szuverén joga a saját biológiai erőforrásai feletti rendelkezés.⁸ Akik tehát részesedni kívánnak a biológiai

⁴ Európai Bizottság: Közlemény az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Életbiztosításunk, természeti tőkénk: a biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő uniós stratégia (COM(2011) 244 végleges), Brüsszel, 2011. 05. 03., 1. o.; Európai Parlament: Állásfoglalás a genetikai forrásokra vonatkozó szellemi tulajdonjogok fejlesztéspolitikai vetületeiről: a szegénység csökkentésére gyakorolt hatás a fejlődő országokban (2012/2135(INI)), Strasbourg, 2013. 01. 15., (J) bekezdés.

⁵ A genetikai erőforrásokat olyan területeken hasznosítják, mint például a gyógyszeripar, a kozmetikai ipar, az élelmiszeripar, a mezőgazdaság és a biotechnológia.

⁶ Az Egyezményt hazánkban az 1995. évi LXXXI. törvény hirdette ki.

⁷ Chris HAMILTON: Biodiversity, biopiracy and benefits: What allegations of biopiracy tell us about intellectual property. *Developing World Bioethics*, 2006/3. 161.; J. KLOPPENBURG – D. KLEINMANN: Seeds of Controversy: National Property versus Common Heritage. In: J. KLOPPENBURG (szerk.): *Seeds and Sovereignty: The Use and Control of Plants Genetic Resources*. London, Duke University Press, 1988. 8.

⁸ Az Aminoil c. Kuvait vitában eljáró választottbíróóság 1982. március 24-én meghozott döntésében kimondta, hogy „a természeti kincsek feletti állandó szuverenitás *ius cogens* szabállyá vált”, 109 JDI, 1982, 893.

erőforrásokból, kötelesek erre vonatkozóan az állami hatóságok engedélyét kérni. A biológiai sokféleség megőrzése és elemeinek fenntartható használata mellett az Egyezmény alapvető célkitűzésként határozza meg a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférést és a hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztását, beleértve a vonatkozó technológiák megfelelő átadását és a megfelelő pénzeszközök biztosítását. A gyakorlatban a genetikai erőforrásokat felhasználó vállalatok kötelesek a hasznosításból származó előnyök egy részét közvetlenül visszajuttatni a származási ország részére, vagy pedig egészségügyi, oktatási, illetve egyéb fejlesztési programok finanszírozása révén közvetett módon kell megosztaniuk a természeti erőforrások hasznosításából eredő javakat. Sajnálatos, hogy a védelem legfontosabb alapelveit rögzítő 8. cikk nem bír jogi kötőerővel. Így a 8. cikk j) bekezdése csupán ajánlás jelleggel mondja ki, hogy a bennszülött és helyi közösségeket be kell vonni a tárgyalásokba, ismereteik, újításuk és módszereik alkalmazásához ki kell kérni a jóváhagyásokat, és az ebből eredő hasznokat egyenlően kell megosztani.

A Biológiai Sokféleségről szóló Egyezmény 15. cikke határozza meg a genetikai erőforrásokhoz történő hozzáférésnek és az előnyök megosztásának kereteit: az államok természeti erőforrásaik feletti szuverén jogából következően a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférés meghatározása a nemzeti kormányok jogkörébe tartozik. Mindazonáltal a részes felek kötelesek olyan feltételeket teremteni, amelyek megkönnyítik a felhasználók számára az erőforrásokhoz való hozzáférést. Az Egyezmény hangsúlyozza, hogy valamennyi szerződő fél köteles megtenni a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy biztosítsa a kutatás és fejlesztés eredményeinek, illetve a genetikai erőforrások kereskedelmi és más hasznosításából származó előnyöknek az erőforrást biztosító szerződő féllel történő igazságos és méltányos megosztását. Mindazonáltal az Egyezmény nem tér ki részletesen az erőforrásokhoz való hozzáférés biztosításának, illetve az előnyök megosztásának gyakorlati megvalósítására. A fejlett iparosodott országok – mint például az Európai Unió tagállamai, az Egyesült Államok és Japán – vonakodtak attól, hogy a hasznok tényleges megosztását támogató intézkedéseket fogadjanak el, amely jelentősen aláásta a biológiai sokféleség megőrzésére irányuló nemzetközi erőfeszítéseket.⁹ Így szükség volt egy további megállapodásra, amely az Egyezménynek a hozzáférés és az előnyök megosztása tekintetében való végrehajtását szolgálja. Így született meg a mintegy egy évtizedig tartó tárgyalások eredményeként a Nagojai Jegyzőkönyv.

⁹ Graham DUTFIELD: *Intellectual Property, Trade and Biodiversity: Seeds and Plant Varieties*. London, Earthscan Publications, 2000. 12.

2.2. Az Egyezményhez csatolt Nagojai Jegyzőkönyv (2010)

Az Egyezmény harmadik célkitűzésének végrehajtása érdekében 2002-ben, a Johannesburgban megrendezett Fenntartható Fejlődés Világkonferencián résztvevő állam- és kormányfők arról állapodtak meg, hogy a Biodiverzitás Egyezmény keretében tárgyalásokat kezdenek a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférést és az előnyök megosztását szabályozó nemzetközi rendszerrel. A tárgyalások eredményeként 2010. október 29-én a Biológiai Sokféleség Egyezmény részes államai egyhangúlag elfogadták a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférésről és a hasznosításukból származó hasznok igazságos és méltányos megosztásáról szóló Nagojai Jegyzőkönyvet. Az Európai Unió és a tagállamok aktív részvétele a tárgyalások során meghatározó szerepet játszott a 193 részes állam közötti konszenzus kialakításában.¹⁰

A Jegyzőkönyv elfogadása mérföldkő jelentőségű nemzetközi eredménynek tekinthető az élővilág védelme terén. A Nagojai Jegyzőkönyv azokat a hozzáférési és előnymegosztási (*Access to Genetic Resources and Benefit-Sharing*, ABS) szabályokat határozza meg, amelyekről az Egyezmény nem rendelkezik részletesen, emellett olyan másodlagos célkitűzéseket is megfogalmaz, mint például a fejlődő országokba irányuló technológiatranszfer biztosítása. Hatálya kiterjed a genetikai erőforrások származékaira és a hagyományos tudásra is. A Jegyzőkönyv jogilag kötelező dokumentum, ugyanakkor még nincs érvényben, életbe lépéséhez ötven ország ratifikációja szükséges. Hazánk szempontjából nagy sikernek tekinthető, hogy a magyar EU elnökség alatt, 2011. június 23-án az Európai Unió, Magyarország és további tizenegy uniós tagállam nevében sor került a Nagojai Jegyzőkönyv aláírására.¹¹ Mára az uniós tagállamok többsége – Lettország, Málta és Szlovákia kivételével – aláírta a Jegyzőkönyvet. Bár a Biológiai Sokféleség Egyezményt már szinte valamennyi ENSZ tagország ratifikálta,¹² a Nagojai Jegyzőkönyv esetében a helyzet korántsem ilyen megnyugtató: a mindössze tizennyolc ratifikáló állam között egyetlen fejlett or-

¹⁰ Institute for European Environmental Policy – Ecologic Institute – GHK: *Study to analyse legal and economic aspects of implementing the Nagoya Protocol on ABS in the European Union: Executive Summary of the Final report for the European Commission, DG Environment*. Brüsszel – London, Institute for European Environmental Policy, 2012. 1.

¹¹ Ekkor írta alá a Jegyzőkönyvet Ausztria, Bulgária, a Cseh Köztársaság, Dánia, az Egyesült Királyság, Finnország, Hollandia, Luxemburg, Magyarország, Németország, Olaszország és Svédország.

¹² Az Egyesült Államok, Andorra és Dél-Szudán kivételével.

szág sem szerepel.¹³ Fontos megjegyezni, hogy 2012 decemberében Budapesten rendezték meg a Nagojai Jegyzőkönyvvel kapcsolatos közép-kelet-európai és közép-ázsiai szakértői ENSZ workshopot, mely a régió országai közötti együttműködés megerősítésére és a Jegyzőkönyv mielőbbi ratifikációjának elősegítésére irányult.

2.3. Az Aichi célok és az Európai Unió biológiai sokféleségről szóló stratégiája

A Biológiai Sokféleség Egyezmény részes feleinek 2010 októberében, Nagojában tartott Konferenciáján fogadták el a biológiai sokféleségre vonatkozó, a 2011–2020-as időszakra szóló stratégiai tervet és a biológiai sokféleséggel kapcsolatos Aichi célokat. Az Egyesült Nemzetek Szervezete a 2011 és 2020 közötti évtizedet a biológiai sokféleség ENSZ-évtizedévé nyilvánította. Az EU környezetvédelmi miniszterei 2010. március 16-án célul tűzték ki, hogy „a biológiai sokféleség csökkenését és az ökoszisztéma-szolgáltatások romlását 2020-ig meg kell állítani az Európai Unióban, és azokat a lehetőségek keretein belül helyre kell állítani, valamint fokozni kell a biológiai sokféleség globális csökkenésének megelőzéséhez való uniós hozzájárulást”.¹⁴ Az Európai Unió Tanácsa az ENSZ célkitűzésekkel összhangban 2011. június 21-én jóváhagyta az EU biológiai sokféleségről szóló stratégiáját.¹⁵ A stratégiában megfogalmazott célkitűzések megvalósítása jelentős előrelépést jelenthet a biológiai sokféleséggel kapcsolatos Aichi célok és globális kötelezettségvállalások teljesítése irányába. A stratégiai terv a Jegyzőkönyv hatályba lépésének céldátumát 2015-re határozza meg, ugyanakkor az Európai Bizottság célja, hogy a Nagojai Jegyzőkönyv legkésőbb 2014 elejéig kerüljön átültetésre az Unió jogrendjébe.

¹³ Eddig az alábbi országok ratifikálták a Jegyzőkönyvet: Albánia, Botswana, Comore-szigeteki Unió, Etiópia, Fidzsi-szigeteki Köztársaság, Gabon, India, Jordánia, Laosz, Mauritius, Mexikó, Mikronéziai Szövetségi Államok, Mongólia, Panama, Ruanda, Seychelle-szigetek, Szíriai Arab Köztársaság és a Dél-afrikai Köztársaság.

¹⁴ Az Európai Unió Tanácsa: Biológiai sokféleség: 2010 után: Uniós és globális elképzelések és célok, valamint a hozzáférésnek és az előnyök megosztásának nemzetközi rendszere – A Tanács következtetései (7536/10). Brüsszel, 2010. március 16.

¹⁵ Európai Bizottság: Közlemény az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Életbiztosításunk, természeti tőkénk: a biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő uniós stratégia (COM(2011) 244 végleges), Brüsszel, 2011. 05. 03.

3. A Nagojai Jegyzőkönyv uniós végrehajtásáról szóló rendelettervezet: áttörés a biokalózkodás elleni küzdelemben?

Az Európai Bizottság 2012. október 4-én terjesztette elő a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló rendeletre irányuló javaslatát. A Nagojai Jegyzőkönyv végrehajtásáról szóló rendelettervezet kettős célt szolgál: egyrészt védeni kívánja a genetikai erőforrásokat és a kapcsolódó hagyományos ismereteket rendelkezésre bocsátó országok, valamint az őslakosok és helyi közösségek jogait, másrészt jogbiztonságot kíván teremteni az európai kutatók számára ahhoz, hogy alacsony költségráfordítással és megbízható módon férhessenek hozzá a genetikai erőforrások mintáihoz.¹⁶

Az Európai Bizottság, a Tanács és az Európai Parlament is kifejezte már elkötelezettségét a Nagojai Jegyzőkönyv megerősítése és az Unió területén történő gyors végrehajtása mellett.¹⁷ A jogszabályi javaslatról szóló vita jelenleg is zajlik az Európai Unió Tanácsában. Az Európai Parlament már közzétette a rendelettervezettel kapcsolatos előzetes álláspontját, amelyben üdvözölte a Bizottságnak a Nagojai Jegyzőkönyv végrehajtására vonatkozó javaslatát.¹⁸ Figyelemmel arra, hogy a rendelet-tervezet átfogó célkitűzése a Nagojai Jegyzőkönyv uniós jogba történő átültetése, a Parlament legtöbb módosító javaslata arra irányul, hogy tartalmilag közelítse egymáshoz a leendő rendelet és a Jegyzőkönyv szövegét. A Parlament a Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottságot bízta meg a rendelet-tervezettel kapcsolatos

¹⁶ Európai Bizottság: Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról (COM(2012)576 végleges – 2012/0278 (COD)). Brüsszel, 2012. 10. 04.

¹⁷ Európai Bizottság: Életbiztosításunk, természeti tőkénk: a biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő uniós stratégia i. m. 20. intézkedés; Az Európai Unió Tanácsa: Következtetések: A környezetvédelmi politikai eszközök javítása (18120/10). Brüsszel, 2010. december 20., (1) és (21) bekezdés; Az Európai Parlament: Állásfoglalás a 6. környezetvédelmi cselekvési program felülvizsgálatáról és a 7. környezetvédelmi cselekvési program prioritásainak meghatározásáról – Egészségesebb környezet egy jobb életért (2011/2194(INI)), Strasbourg, 2012. 04. 20., (64) bekezdés.

¹⁸ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság (Előadó: Sandrine Bélier): Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról, COM(2012)0576 – C7-0322/2012 – 2012/0278(COD), 2013. 05. 06.; Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság (Előadó: Sandrine Bélier): Jelentéstervezet – a genetikai forrásokhoz való hozzáférés és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztása, Módosítások 77-191. (PE508.195v02-00), COM(2012)0576 – C7-0322/2012 – 2012/0278(COD), 2013. 05. 30.

munka vezetésével, amely július 4-én szinte egyhangúan elfogadta a Sandrine Béliet előadó által megfogalmazott módosításokat. A végleges európai parlamenti állásfoglalásról történő szavazásra 2013 októberében kerül sor.

3.1. *A rendelet hatálya: a genetikai erőforrások teljes körének védelme*

A Parlament egyik legfontosabb módosító javaslata a rendelet hatályáról szóló 2. cikkre vonatkozik. A Bizottság tervezetének értelmében a rendelet csupán „a tagállamok szuverén joghatósága alá tartozó azon genetikai forrásokra és genetikai forrásokhoz kapcsolódó hagyományos ismeretekre alkalmazandó, amelyekhez azután történik hozzáférés, hogy a Nagojai Jegyzőkönyv az Unióra nézve hatályba lépett”. Ez a megfogalmazás komoly problémákat vet fel, tekintettel arra, hogy a rendelet hatályát leszűkíti a tagállami joghatóság alá tartozó erőforrásokra, holott a Jegyzőkönyvvel összhangban az uniós rendeletet valamennyi genetikai forrásra alkalmazni kell. Az európai gyűjteményekben már megtalálható a világ genetikai erőforrásainak jelentős része, így a Bizottság által javasolt rendelkezés következtében a korábban jogellenesen megszerzett genetikai erőforrások használata jogszerűvé válhat.

A Parlament ezért azt a módosítást javasolja, hogy a rendelet szabályainak alkalmazása a genetikai források és a hozzájuk kapcsolódó hagyományos ismeretek olyan új megszerzésére és hasznosítására terjedjen ki, amelyekre a Nagojai Jegyzőkönyvnek az Unióra nézve történő hatálybalépését követően kerül sor.¹⁹ Ezáltal biztosítható az Európában lévő valamennyi genetikai forrás fokozatos megfelelésének megvalósítása, hiszen a javasolt módosítás alapján valamennyi új hasznosítás esetében kötelezővé válnak a rendelet hozzáférési és előnymegosztási szabályai.²⁰ Ez a javaslat közelebb áll a Jegyzőkönyv eredeti szövegéhez és célkitűzéséhez,²¹ mint a Bizottság által kidolgozott tervezet, amely a hozzáféréshez, és nem a hasznosításhoz köti a rendelet hatályát.

További problémát jelent, hogy a Bizottság tervezete nyomán számos olyan helyzet állhat elő, amikor az erőforrások és a kapcsolódó hagyományos ismerete-

¹⁹ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 10. módosítás, 12.

²⁰ Uo. 57.

²¹ Gurdial SINGH NIJAR: The Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing of Genetic Resources: An analysis, Ceblaw Brief, 2011, 26. http://biogov.uclouvain.be/multistakeholder/presentations/Gurdial-Nijar-Nagoya_ProtocolAnalysis-CEBLAW-Brief.pdf [letöltve: 2013.07.04.]

tek hasznosítása jogszerűnek minősülne az uniós jog alapján, azonban ellentétes lenne a származási országok ABS szabályaival. A rendelettervezet így eredeti célkitűzésével ellentétben éppen a jogbizonytalanságot erősíti a felhasználók számára, és arra ösztönzi az erőforrásokat biztosító országokat, hogy szigorúbb hozzáférési és előnymegosztási szabályokat fogadjanak el. Ezáltal az erőforrásokhoz történő hozzáférés bürokratikusabbá és költségesebbé válik az uniós felhasználók számára.²² Alapvető jelentőséggel bír tehát, hogy a rendelet végső szövegébe bekerüljön a Parlament által javasolt módosítás, amely a genetikai erőforrások és a kapcsolódó tradicionális tudás teljes körére kiterjesztené az uniós szabályozás hatályát.

3.2. Az őslakos népek jogainak elismerése: a nemzetközi szintű méltányosság és a bizalmon alapuló együttműködés megerősítése

Az Európai Unió tagállamai általában véve nem tartoznak a legváltozatosabb élővilágú országok közé, bár néhány tagállam – például a tengerentúli területei révén Franciaország – forrás- és célországként is érintett a genetikai erőforrások felhasználására irányuló tevékenységek kapcsán. Az Unió így elsődlegesen mint a genetikai erőforrások hasznosítója érdekelt a hozzáférési és előnymegosztási szabályok kialakításában. A nemzetközi szolidaritás elve és az EU globális problémák megoldásában vállalt vezető szerepe alapján ugyanakkor arra is kiemelt figyelmet kell fordítani a szabályozás kialakítása során, hogy az uniós jogszabályok figyelembe vegyék a fejlődő országok sajátos szükségleteit, és hozzájáruljanak ezen országok gazdasági és társadalmi fejlődésének előmozdításához, illetve a szegénység felszámolásához.

Catherine Grèze, a Zöldek Képviselőcsoport francia tagja szerint a természeti erőforrások és a hagyományos tudás használatára vonatkozó uniós szabályok olyan jogbizonytalanságot teremtenek, amelynek alapján a vállalatoknak lehetőségük nyílik a fejlődő országok genetikai erőforrásainak és tradicionális knowhow-jának kizsákmányolására.²³ A Parlament előzetes állásfoglalás-

²² Berne Declaration – Natural Justice: Access or Utilisation – What Triggers User Obligations? A Comment on the Draft Proposal of the European Commission on the Implementation of the Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing, 2013, 3–4. <http://naturaljustice.org/wp-content/uploads/pdf/Submission-EU-ABS-Regulation.pdf> [letöltve: 2013.07.05.]

²³ Catherine GRÈZE: Vélemény a genetikai forrásokhoz való hozzáférésekről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról, DEVE_AD(2013)507953, 2013. 05. 30.

lásában megfogalmazott javaslat²⁴ értelmében biztosítani kell, hogy amennyiben a genetikai forrásokat és a kapcsolódó hagyományos ismereteket jogtalanul hasznosítják, vagy a hasznosítás nem felel meg az előzetes tájékoztatáson alapuló jóváhagyásnak vagy a kölcsönösen elfogadott feltételeknek, akkor a hozzáférés engedélyezésére jogosult felek eljárást indíthassanak az ilyen hasznosítás megelőzése vagy leállítása érdekében, és kérhessék az ebből eredő károk megtérítését, illetve adott esetben az érintett genetikai források elkobzását.²⁵ Ez a javaslat fontos eljárási jogosítványokkal ruházná fel az erőforrást biztosító közösségek tagjait erőforrásaik, illetve hagyományos ismereteik jogtalan hasznosítása esetén.

A bioklódkodás mellett, hogy súlyos következményekkel jár az ökoszisztémára nézve, komoly gazdasági és szociális veszélyt is jelent a fejlődő országok számára.²⁶ Az erőforrásokban bővelkedő fejlődő országok a technikai és anyagi feltételek hiányában képtelenek kiaknázni a saját természeti erőforrásaikban rejlő potenciált, és a külföldi vállalatok tevékenysége következtében elvesztik annak a lehetőségét, hogy saját maguk gyártsanak kozmetikai, gyógyszeripari vagy élelmiszeripari termékeket a területükön található biológiai erőforrások felhasználása révén.²⁷ Ez különösen akkor igaz, ha a külföldi vállalat szabadalmat szerez az adott genetikai erőforrás felett. Ebben az esetben a feltaláló személy vagy cég válik a genetikai erőforrás és a hozzá kapcsolódó tradicionális tudás hivatalos jogosultjává, melynek következtében a forrást biztosító ország lakossága többé nem használhatja ingyen a saját természeti erőforrását. A világ népességének jelentős hányada – mintegy 70%-a – bevételi forrásként közvetlenül függ a biológiai sokféleségtől. Amennyiben az Unió helytelen megközelítést alkalmaz a világ legszegényebb térségeiben, az rendkívül súlyos következménnyel járhat az ott élők számára. Az Európai Uniónak tehát a szegénység

²⁴ A hozzáférésre és előnymegosztásra vonatkozó dán szabályozás is hasonló rendelkezést tartalmaz.

²⁵ Ez a rendelkezés összhangban áll a Nagojai Jegyzőkönyvnek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosításának kötelezettségét előíró 18. cikkével. Ld. Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 68. módosítás, 47–48.

²⁶ J. KLOPPENBURG: Biopiracy, Witchery, and the Fables of Ecoliberalism. *Peace Review*, 2000/4. 512.

²⁷ Simone BILDERBEEK (szerk.): *Biodiversity and International Law: The Effectiveness of International Environmental Law*. Amszterdam, IOS Press, 1992. 16–20.

elleni harc részeként²⁸ is biztosítania kell, hogy a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök megosztása tisztességes és méltányos módon történjen.

A hagyományos életmódot folytató bennszülött és helyi közösségek nagymértékben hozzájárulnak a biológiai sokféleség fenntartható használatához, valamint helyszíni megőrzéséhez a hagyományos ismeretek alkalmazása és megőrzése révén, amit a jövőben fontos lenne az Unió jogszabályaiban is elismerni.²⁹ A Bizottság tervezete sajnálatos módon csupán az erőforrások használatára irányadó, kölcsönösen elfogadott feltételekben meghatározott hagyományos ismereteket részesítené védelemben. Az Európai Parlament ugyanakkor felhívja a figyelmet annak jelentőségére, hogy a Nagojai Jegyzőkönyv a genetikai forrásokhoz kapcsolódó tradicionális tudást nem korlátozza a kölcsönösen elfogadott feltételekre. Így a Bizottság tervezetével szemben a Parlament a genetikai erőforrásokhoz kapcsolódó hagyományos ismereteket általánosságban rendeli védelmezni.³⁰

A Nagojai Jegyzőkönyv teljes körű végrehajtása során a kutatási és fejlesztési, a mezőgazdasági és fejlesztési politikák keretében is kiegészítő intézkedések elfogadására van szükség a fejlődő országokkal folytatott együttműködés elmélyítése érdekében.³¹ A rendelettervezetben foglalt javaslatoknak meg kell jelenüniük a közös agrárpolitikában, a Horizont 2020 keretprogramban és a fejlesztési együttműködésben, hogy a fejlődő országok meg tudják erősíteni a biológiai sokféleség megőrzésére való képességüket.

A rendelettervezet révén a Bizottság arra törekszik, hogy a fejlődő országokban növelje a bizalmat és az együttműködési szándékot a genetikai erőforrások hozzáférhetővé tétele kapcsán. Ha az Európai Unió tagállamai jogi kötelezettsé-

²⁸ Az Európai Unió fejlesztéspolitikájának elsődleges célja a szegénység mérséklése és idővel annak felszámolása a fenntartható fejlődés keretében. Ezt a célkitűzést az Unió azon politikáinak végrehajtása során is tiszteletben kell tartani, amelyek hatással lehetnek a fejlődő országokra. EUMSz 208. cikk (1) bekezdés 2. albekezdés.

²⁹ Az óslakos népek jogait a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet bennszülött és törzsi népekről szóló, 169. számú egyezményében és az óslakos népek jogairól szóló, az ENSZ Közgyűlése által 2007-ben elfogadott ENSZ-nyilatkozatban foglaltakkal összhangban kell biztosítani.

³⁰ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 29. módosítás, 26.

³¹ Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Bizottság (Előadó: José Bové): Véleménytervezet a Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság részére a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról, COM(2012)0576 – C7 0322/2012 – 2012/0278(COD), 2013. 03. 27., 11.

get vállalnak a hasznosításból származó előnyök igazságos és méltányos megosztására vonatkozóan, akkor várhatóan a származási országok is nyitottabbak lesznek a nemzetközi együttműködésre. Fontos lépést jelenthet a bizalom kiépítése és a Jegyzőkönyv hatékony végrehajtása irányába a Parlament által javasolt konzultációs fórum³² intézményesítése, amely lehetőséget biztosítana a tagállami szakértők, az érdekelt szervezetek, valamint a bennszülött és helyi közösségek képviselői számára a rendelet végrehajtásában való közreműködésre, ideértve különösen a felhatalmazáson alapuló jogi aktusok megállapításához és felülvizsgálatához, illetve a kölcsönösen elfogadott feltételek megállapítására vonatkozó iránymutatások végrehajtásához való hozzájárulást.³³

3.3. A kutatás-fejlesztési tevékenység ösztönzése

A Bizottság javaslata egyensúlyt kíván teremteni a fejlesztéspolitikai célkitűzések és az uniós gazdasági érdekek érvényesítése között, nem titkolva azt a szándékot, hogy a természeti erőforrásokon alapuló termékek és szolgáltatások területén maximalizálja a kutatási, fejlesztési és innovációs lehetőségeket. A rendelettervezet tehát a fejlődő országok gazdasági, szociális és kulturális fejlődésének előmozdítása mellett az Európai Unió versenyképességének javítását szolgálja. Amennyiben a javaslat a Tanács és a Parlament döntése nyomán az uniós joganyag részévé válik, ez erőteljes ösztönzést adhat az uniós kutatók és kutatóintézetek munkájának. A kutatás-fejlesztés és az innováció támogatása révén így a Bizottság javaslata nagymértékben elősegítheti az európai cégek versenypozíciójának megerősödését.

Említést érdemel, hogy a rendelet-tervezet támogatni kívánja a kutatási ágazat bevált gyakorlati megoldásainak elterjesztését. A felhasználói szövetségek kezdeményezhetik a hozzáférés és az előnyök megosztása terén alkalmazott eljárásaik és eszközeik bevált megoldásként (*‘best practice’*) történő hivatalos elismertetését. Az irányadó gyakorlatokról az Európai Bizottság egy internet-alapú nyilvántartást hoz létre.³⁴ Az Unió a modellszerződések, illetve iránymu-

³² Ez a javaslat a környezetbarát tervezésről szóló 2009/125/EK irányelvben ismertetett konzultációs fórum modelljén alapul [2009] HL L 285., 2009.10.31., 10–35.

³³ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 73. módosítás, 52.

³⁴ Európai Bizottság: Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról i. m. 8. cikk, 18–19.

tatások elfogadása, a jó gyakorlatok és a szektorális magatartási kódexek elismerése révén a jogbiztonság fokozásához és a költségek csökkentéséhez kíván hozzájárulni.³⁵

3.4. A genetikai erőforrásokhoz való hozzáférésre és az előnyök megosztására vonatkozó szabályok

3.4.1. A kellő gondosság követelménye és a megbízható gyűjtemények rendszere

A felhasználók a javaslat értelmében kötelesek megbizonyosodni afelől, hogy a genetikai erőforrásokhoz és a kapcsolódó hagyományos tudáshoz való hozzáférésre a származási ország vonatkozó jogszabályainak tiszteletben tartása mellett kerül sor, és a felhasználásból fakadó hasznok igazságos és méltányos módon, közösen kialakított feltételek alapján kerülnek megosztásra. Egyúttal arról is nyilatkozniuk kell, hogy tevékenységük során mindvégig a rendeletben előírt ‘kellő gondossággal’ jártak el. A Bizottság a kellő gondosság vonatkozásában csupán egy minimum követelményrendszer felállítását tartja szükségesnek, hiszen a gondosság mértéke a felhasználók jellemzőinek és a használat körülményeinek függvényében változhat. A kellő gondosságra vonatkozó legtöbb követelmény teljesítettnek tekinthető, ha a felhasználó a tervezet szerinti megbízható gyűjteményből szerzi be kutatási anyagát.³⁶ A tervezet alapján uniós jegyzék kerül összeállításra azokról a megbízható gyűjteményekről – például botanikus kertekről vagy magbankokról –, amelyek kizárólag olyan genetikai erőforrás-mintákat bocsátanak harmadik személyek rendelkezésére, melyek esetében a jogszerű beszerzést írásos dokumentáció bizonyítja. A megbízható gyűjtemények rendszere³⁷ nagymértékben csökkentené annak a kockázatát,

³⁵ Uo. 11.

³⁶ Uo. 4. cikk (4) bekezdés, 16. Hangsúlyozni kell, hogy a hasznok megosztása – melynek elsődleges célja a helyben lévő erőforrások fenntartható hasznosításának lehetővé tétele – nem korlátozódik a pénzügyi előnyök megosztására.

³⁷ Tekintettel arra, hogy a hozzáférési és előnymegosztási szabályok a biológiai sokféleség megőrzésének átfogó célkitűzését hivatottak szolgálni, a Parlament Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottságának véleménytervezete kiemeli a mezőgazdasági termelők és a biológiai sokféleséget *in situ* gyűjteményekben őrző egyéb helyi szereplők részére történő segítségnyújtás jelentőségét. Ezek a felhasználók ugyanis fontos szerepet játszanak a helyi biológiai és kulturális sokféleség megőrzésében, ugyanakkor korlátozott lehetőségekkel és eszközökkel bírnak ahhoz, hogy a rendelet szerinti megbízható uniós gyűjtőké váljanak. Ez a módosító javaslat hozzájárulhat a Biodiverzitás Egyezmény azon célkitűzésének érvényesítéséhez is, miszerint a biológiai sokféleség komponenseinek megőr-

hogy jogellenesen beszerzett genetikai erőforrások kerüljenek felhasználásra az Unióban.³⁸ A javaslat továbbá előírja, hogy a Bizottság által irányított uniós platform kialakítását a tagállamokban érvényes hozzáférési feltételek egyszerűsítése és ésszerűbbé tétele érdekében.³⁹

A Bizottság tervezete számos lényeges újítást tartalmaz, mindazonáltal a jogbiztonság és a biokalózkodás elleni hatékony fellépés biztosítása érdekében annak rögzítése is szükséges, hogy a genetikai források és a hozzájuk kapcsolódó hagyományos ismeretek továbbítása esetében a későbbi felhasználók a számukra átadott anyagot kizárólag az eredeti feltételekkel összhangban hasznosíthatják. A Parlament emellett fontosnak tartja annak a követelménynek az egyértelmű meghatározását, hogy a kölcsönösen elfogadott eredeti feltételektől eltérő, illetve azokon túlmutató új hasznosítás esetén – vagy ilyen feltételek hiányában – a felhasználók kötelesek a származási ország előzetes tájékoztatáson alapuló jóváhagyását és új feltételek megállapítását kérni.⁴⁰

3.4.2. Egy uniós előnymegosztási alap létrehozása

A Biológiai Sokféleség Egyezmény és a Nagojai Jegyzőkönyv célkitűzéseivel összhangban az előnyök megosztása nem korlátozható azokra az esetekre, amikor lehetőség van a kölcsönösen elfogadott feltételek meghatározására. Mivel a nemzeti joghatóságon kívül beszerzett, valamint az ún. ‘történelmi’ genetikai források eredetének kiderítése sok esetben nem megoldható, a Parlament javasolja egy uniós előnymegosztási alap létrehozását, amely a biológiai sokféleség

---

zését elsősorban *in situ* védelemmel (tipikusan védett területeken és termőföldeken) kell biztosítani, az *ex situ* megőrzés (amely többnyire génbankokban és botanikus kertekben valósul meg) döntően az *in situ* intézkedések kiegészítését szolgálja. A Bizottság javaslatában elsődlegesen az *ex situ* védelmet támogató rendelkezéseket fogadott el, a Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság tervezete így fontos lépést jelenthet az *in situ* védelem megerősítése irányába – összhangban az Egyezmény célkitűzéseivel. Ld. Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 67. módosítás, 47.

³⁸ Európai Bizottság: Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról i. m. 5. cikk, 16–17.

³⁹ Uo. 13. cikk, 21.

⁴⁰ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 36. módosítás, 30.

globális megőrzésére fordítaná a genetikai források felhasználóinak a szerzett előnyök megosztásával kapcsolatos hozzájárulásait.⁴¹ Ez az alap elősegítheti a Nagojai Jegyzőkönyv 10. cikkében előírányzott globális előnymegosztási mechanizmus kialakítását.⁴²

3.5. A biokalózkodás büntetőjogi szankcionálása

Kiemelkedő jelentőséggel bír a Parlament azon javaslata, melynek értelmében a biokalózkodást – azaz a genetikai források engedély nélküli beszerzését, illetve az ilyen forrásokon vagy a kapcsolódó hagyományos ismereteken alapuló termékek engedély nélküli hasznosítását vagy későbbi forgalomba hozatalát – tiltani kell,⁴³ és a környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2008/99/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvvel⁴⁴ összhangban büntetőjogi szankciókkal kell sújtani. A Bizottság javaslata ezzel kapcsolatban kimondja, hogy az előírásokat megszegő felhasználókkal szemben hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetést kell alkalmazni. A tervezet néhány lehetséges példát említ az alkalmazható büntetésekre: bírság kiszabása, egyes, használatot megvalósító tevékenységek azonnali felfüggesztése – például a termékek forgalomba hozatali engedélyének visszavonása –, vagy a jogellenesen megszerzett genetikai erőforrások elkobzása.⁴⁵

A genetikai erőforrások jogellenes megszerzése és felhasználása az Unió értékeivel ellentétes, méltánytalan gyakorlat, amely hátrányosan érinti az Európai Unió és a tagállamok nemzetközi megítélését, valamint a forrásokat rendelkezésre bocsátó országokkal fenntartott kapcsolatokat, továbbá jogi szempontból veszélyezteti az európai felhasználókat is. Emiatt szükséges, hogy a Bizottság által javasolt kellő gondosság követelményét az Unió kiegészítse a biokalózkodás tényállásának büntetőjogi szankcionálásával, hogy a hatékony

⁴¹ Uo. 19. módosítás, 20–21.; 37. módosítás, 31.; 71. módosítás, 49–50.

⁴² Uo. 58.

⁴³ A környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2008. november 19-i 2008/99/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv [2008] HL L 328., 2008. 12. 6., 28.

⁴⁴ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 34. módosítás, 28.; 8. módosítás, 11.

⁴⁵ Európai Bizottság: Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról i. m. 11. cikk, 20.

elrettetés fokozatos bevezetése révén még inkább megerősítse a hozzáférési és előnymegosztási mechanizmusok megbízhatóságát és folyamatosságát.⁴⁶

3.6. A szabadalmi bejelentésekre vonatkozó új követelmények

3.6.1. A genetikai erőforrások és a hagyományos tudás szabadalmi oltalma

A bioklódkodás jellemzően interdiszciplináris terület, amely számos jogterületet érint,⁴⁷ többek között a nemzetközi jogot, a környezetvédelmi jogot, a szellemi alkotások jogát és az őslakosok jogait. Ezen a területen számos különböző cél ütközik egymással, amelyeket a jogi szabályozás során is figyelembe kell venni. Mindazonáltal nem könnyű összeegyeztetni az olyan eltérő célkitűzéseket, mint a szabad kereskedelem, a gazdasági liberalizáció, illetve az őslakosok jogai, az erőforrások etikus és fenntartható használata és a biodiverzitás védelme. Ez az ellentmondás tisztán megmutatkozik a TRIPS Egyezmény⁴⁸ és a Biológiai Sokféleség Egyezmény egymással ütköző elvei és céljai esetében. Míg az előbbi elsődleges célkitűzése az áruk és a szolgáltatások szabad áramlásának biztosítása, addig az utóbbi ezt a szabad áramlást kívánja kontrollálni három elv mentén, nevezetesen a biológiai sokféleség megőrzése és elemeinek fenntartható használata, illetve az előnyök igazságos és méltányos megosztása alapján. További ellentmondást jelent, hogy a szabadalmi jog nem veszi figyelembe sem a földrajzi származást, sem a biológiai erőforrások megszerzésének módját, emellett nem foglalkozik az erőforrásokhoz kapcsolódó hagyományos tudással sem. Mivel a Biodiverzitás Egyezmény három fő eleme teljességgel hiányzik a TRIPS Egyezményben szereplő megfontolások közül, a szabadalmat igénylők nincsenek rákényszerítve arra, hogy a Biodiverzitás Egyezménnyel összhangban járjanak el.⁴⁹ A továbbiakban a genetikai erőforrások és a kapcsó-

⁴⁶ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 57.

⁴⁷ Jacques DE WERRA: Fighting Against Biopiracy: Does the Obligation to Disclose in Patent Applications Truly Help? *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2009/42. 179.

⁴⁸ Egyezmény a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól (*Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*, TRIPS), Marrakesh, 1994. április 15. Hazánkban az Egyezmény szövegét az 1998. évi 9. tv. hirdette ki.

⁴⁹ Biswajit DHAR: The Convention on Biological Diversity and the TRIPS Agreement: Compatibility or Conflict. In: Christophe BELLMANN – Graham DUTFIELD – Ricardo MELENDEZ-ORTIZ: *Trading in Knowledge: Development Perspectives on TRIPS, Trade and Sustainability*.

lódó hagyományos tudás szabadalmazthatóságának legfontosabb nehézségeit vesszük számba.

A TRIPS Egyezmény hatálybalépését megelőzően a legtöbb ország tiltotta a biológiai erőforrások szabadalmaztatását, az Egyezmény azonban valamilyeni WTO-tagország számára kötelezővé tette az élet bizonyos formáira vonatkozó szabadalmi oltalom engedélyezését. Az Egyezmény továbbá előírta a növényfajták oltalmát, akár szabadalmak, akár egy hatékony *sui generis* rendszer formájában.⁵⁰ Ezáltal megnyílt az út a biológiai erőforrások szabadalmazása felé, az őslakos népek jogainak és érdekeinek tiszteletben tartása mindazonáltal nem volt biztosítva. Az élő szervezetek szabadalmazásával kapcsolatos legtöbb kritika szerint a szabadalom nem megfelelő eszköz a biológiai erőforrások védelmére, hiszen az élő szervezetek minőségileg különböznek a találmányok tárgyát képező anyagoktól. A szabadalmi rendszer alapját ássa alá, hogy a természetben létező erőforrások felfedezését anyagi haszonszerzés céljából találmányként tüntetik fel. Szintén problematikus a biológiai forrásokhoz kapcsolódó hagyományos ismeretek szabadalmaztatása, amely a közösségi jogokat egyéni szellemi tulajdonjogokká alakítja.⁵¹ Paradox helyzetet teremt továbbá, hogy amennyiben az őslakos közösségek továbbra is használni szeretnék a helyi erőforrásokat, akkor engedélyt kell kérniük a szabadalom jogosultjától és jogdíjat kell fizetniük. A helyi lakosság emellett ki van zárva annak a lehetőségéből, hogy természeti erőforrásait más országokba exportálja, amennyiben ezen államokban a szóban forgó termék vagy eljárás szintén szabadalmi oltalom alatt áll. Ha a védett termék vetőmag, akkor előfordulhatnak olyan helyzetek, amikor a fejlődő országok – köztük a származási ország – termelői a magot megvásárolhatják és használhatják, de nem gyűjthetik be és hasznosíthatják újra. Mindez további költségekhez és függőséghez vezet. A ‘fordított technológia-transzfer’ furcsa helyzete áll elő, amelyben a fejlődő országok adnak át tudást és technológiát a gazdag iparosodott országok számára, és az ebből származó haszon a fejlődő államok gazdasági és társadalmi fejlődése helyett a fejlett országok további gazdagodását segíti elő. Egyértelműen kirajzolódik tehát, hogy a genetikai erőforrások szabadalmi oltalma a jelenlegi szabályozás mellett a monopolizáció és a világ alapvető élelmiszerei feletti hatalomkoncentráció megerősítését idézi

---

London, Earthscan, 2003. 85.; Martin KHOR: *Intellectual Property, Biodiversity and Sustainable Development: Resolving the Difficult Issues*. London, Zed Books, 2002. 54.

⁵⁰ A TRIPS Egyezmény 27. cikk 3. bekezdés (b) albekezdése.

⁵¹ Javier GARCIA: *Fighting Biopiracy: The Legislative Protection of Traditional Knowledge*. *Berkeley La Raza Law Journal*, 2007/1. 18–19.

elő – és aláássa a biológiai sokféleség megőrzésére tett erőfeszítéseket.⁵² A genetikai erőforrások szabadalmi oltalmára vonatkozó uniós és nemzetközi szabályokat tehát meg kell változtatni, akár a TRIPS-megállapodásban rögzített *sui generis* nemzeti védelmi rendszerek kiépítése révén, akár a hagyományos tudás értékét, illetve az őslakos és helyi közösségek jogait elismerő új nemzetközi rendelkezések elfogadásával.⁵³

3.6.2. A biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44/EK irányelv

A biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44/EK irányelv megszületését közel tíz évig tartó egyeztetés előzte meg, hiszen a biotechnológiai találmányok jogi védelme számos etikai kérdést vetett fel. A legtöbb kritika az emberi test és alkotóelemei szabadalmazhatóságával kapcsolatban merült fel, ugyanakkor sokan vitatták – főként a fejlődő országok részéről – a genetikai erőforrások és a hozzájuk kapcsolódó hagyományos ismeretek szabadalmaztatásának lehetőségét is. A 98/44/EK irányelv elfogadására úgy került sor, hogy abba nem került bele az Európai Parlament által a tervezet első és második olvasata során tett – többségében a gének szabadalmaztatására, a közrendre, illetve az erkölcsre vonatkozó – számos módosító javaslat egyike sem.⁵⁴ Tehát gyakorlatilag ugyanaz a szöveg került elfogadásra, amelyet 1995-ben, mint etikátlant, elutasítottak.⁵⁵ A végső változatban a Parlament módosításai közül a földrajzi származási hely megjelölésének követelménye⁵⁶ csupán ajánlás jel-

⁵² Martin KHOR: IPRs, biodiversity, and the theft of indigenous knowledge. *TWN Briefings for WSSD*, 2003/6., <http://www.twinside.org.sg/title/jb6.htm> [letöltve: 2013.06.14.]

⁵³ Daniel GERVAIS: Traditional Knowledge and Intellectual Property: A TRIPS-Compatible Approach. *Michigan State Law Review*, 2005/137. 160.; Marcia E. DEGEER: Biopiracy: The Appropriation of Indigenous Peoples' Cultural Knowledge. *New England Journal of International & Comparative Law*, 2002/1. 203–204.; Vandana SHIVA: *Biopiracy: The Plunder of Nature and Knowledge*. Toronto, Between the Lines, 1997. 85.

⁵⁴ M. C. CHEMTOB-CONCÉ – A. GALLOCHAT: *Le Brevetabilité des inventions technologiques appliquées à l'homme*. Paris, Lavoisier, Tech & Doc, 2004. 48–54.

⁵⁵ Az Európai Parlament a kódecíziós (együtdöntési) eljárás keretében először szavazott abszolút többséggel egy javaslattal szemben. Ld. Európai Parlament: Döntés a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelv egyeztető bizottsága által jóváhagyott közös szövegről (együtdöntési eljárás: harmadik olvasat), PE T4-0078/1995, OJ 1995 C068/015.

⁵⁶ Emilie CLOATRE: From International Ethics to European Union Policy: A Case Study on Biopiracy in the EU's Biotechnology Directive. *Law & Policy*, 2006/3. 353.

leggel, jogilag nem kötelező rendelkezésként szerepel.⁵⁷ Az irányelv kimondja, hogy amennyiben „[...] egy találmány növényi vagy állati eredetű biológiai anyagon alapul, vagy ilyen anyagot használ fel, a szabadalmi bejelentésnek szükség esetén tartalmaznia kell az anyag földrajzi származási helyére vonatkozó adatokat, ha az ismert”, ugyanakkor „mindez nem érinti a szabadalmi bejelentés intézését vagy a szabadalmi oltalomból eredő jogok érvényességét”.⁵⁸ A fentiek alapján az irányelv komoly aggályokat vet fel az élet szabadalmaztathatósága, a fejlődő országok gazdasági és szociális fejlődése és az ökológiai biztonság tekintetében.⁵⁹

3.6.3. A genetikai források eredetének feltüntetésére vonatkozó követelmény

A Bizottság javaslatának egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem utal a szellemi tulajdonjogokra, holott – ahogy arra a Parlament tervezete is kitér – kifejezett előírás szükséges arra vonatkozóan, hogy az új szabadalmakban fel kell tüntetni a termék létrehozása során felhasznált genetikai források eredetét. A Parlament javaslata szerint a genetikai forrásokra vonatkozó szabadalom megadásának feltételül kell szabni, hogy a bejelentő feltüntesse a találmányban felhasznált erőforrás és hagyományos tudás származási helyét, illetve bizonyítékot szolgáltatson a származási ország hatóságainak beleegyezésére és az előnyök megosztására vonatkozóan. A Bizottság csupán a rendlettervezethez fűzött Magyarázó Jelentésben utalt annak jelentőségére, hogy a szabadalmak bejegyzésekor az átláthatóság, a hatékonyság és az eredményesebb nyomon követés érdekében fel kell tüntetni a genetikai forrásokra és a származásukra való hivatkozást, az Európai Parlament azonban – üdvözlendő módon – a rendelet szövegében helyezné el ezt az előírást. Fontos lenne továbbá, hogy a rendelet szövegében történjen utalás az Európai Szabadalmi Egyezmény 53. cikkére, melynek értelmében a növény- és állatfajták, továbbá a növények vagy állatok előállítására szolgáló biológiai eljárások nem része-

⁵⁷ A földrajzi eredet megjelölésére vonatkozó rendelkezés a dán delegáció javaslata nyomán került vissza a rendelet szövegébe, miután azt a Bizottság 1997-es javaslata kivette a javasolt tervezetből. Európai Bizottság: Módosított javaslat a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre, CE COM(1997)0446, OJ 1997 C311/092.

⁵⁸ A 98/44/EK irányelv preambuluma 27. pontja.

⁵⁹ 1998 októberében Hollandia keresetet indított az Európai Parlamenttel és az Európai Unió Tanácsával szemben az irányelv elfogadása miatt. C-377/98. sz. Hollandia kontra Európai Parlament és Tanács ügyben, 2001. október 9-én hozott ítélet [EBHT 2001., I-7079].

sülhetnek szabadalmi oltalomban.⁶⁰ A Parlament emellett szorgalmazza, hogy a Bizottság törekedjen megállapodások megkötésére az Európai Szabadalmi Hivatallal és a Szellemi Tulajdon Világszervezetével annak biztosítása érdekében, hogy a szabadalmi nyilvántartásokba felvegyék a genetikai forrásokra és származásukra való hivatkozásokat, hiszen ezek a szervezetek rendkívül fontos ellenőrzési pontként szolgálhatnak a Nagojai Jegyzőkönyvnek való megfelelés vizsgálata során.⁶¹

3.6.4. A genetikai forrásokra vonatkozó szellemi tulajdonjogok fejlesztéspolitikai vetületei

Fontos megemlíteni, hogy a Szellemi Tulajdon Világszervezetének (*World Intellectual Property Organization*, WIPO) a szellemi tulajdonnal, genetikai forrásokkal, hagyományos tudással és folklórral foglalkozó kormányközi bizottsága jelenleg is tárgyalja a genetikai források hozzáférési és hasznosítási szabályainak szellemi tulajdon-védelmi aspektusait, illetve a hagyományos ismeretek és a hagyományos kulturális kifejezések hatékony jogi védelmének lehetőségeit.⁶² A kreativitás és innováció hagyományos formáinak szellemi tulajdonként történő elismerése mérföldkő fontosságú lépést jelentene a nemzetközi jog fejlődésében. Az azonban egyelőre bizonytalan, hogy a WIPO tervezetei jogilag kötelező egyezményben vagy csupán egy *soft law* jellegű ajánlásban öltönek majd testet.

Az Európai Parlament a genetikai forrásokra vonatkozó szellemi tulajdonjogok fejlesztéspolitikai vetületeiről szóló 2013. január 15-i állásfoglalásában hangsúlyozta, hogy uniós szinten a WIPO szellemi tulajdonjogokkal és genetikai forrásokkal foglalkozó kormányközi bizottságának munkájához hasonló

⁶⁰ A biotechnológiai találmányokat el kell határolni a növény-és állatfajták oltalmától. Utóbbiak ipari alkalmazhatóság hiányában speciális *sui generis* fajtaoltalomban részesülnek. TATTAY Levente: A biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44 EK irányelv. *Magyar jog*, 2005/5. 285.

⁶¹ Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság: Jelentéstervezet a genetikai forrásokhoz való hozzáférésről és az uniós hasznosításukból származó előnyök igazságos és méltányos megosztásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról i. m. 65. módosítás, 46.

⁶² A kormányközi bizottság a hagyományos tudás letéteményeseinek igényei és aggályai, illetve a szellemi tulajdon-védelmi rendszer közötti összefüggéseket vizsgálva az alábbi tervezeteket készítette el: *The Protection of Traditional Cultural Expressions: Draft Articles* (2012. 07. 13.); *Consolidated Document Relating to Intellectual Property and Genetic Resources* (2013. 02. 8.); *The Protection of Traditional Knowledge: Draft Articles (Rev. 2)* (2013. 05. 14.).

intézkedéseket szorgalmaz.⁶³ Emellett rögzítette, hogy alapvető jelentőségű a WTO-TRIPS összeegyeztetése a CBD-Nagójai Jegyzőkönyvvel, ennek érdekében kötelező előírásokat kell bevezetni a genetikai források eredetének a szabadalmi eljárás során történő nyilvánosságra hozatalára vonatkozóan, amelynek révén ellenőrizhetővé válna, hogy a források felhasználására az előzetes tájékoztatáson alapuló jóváhagyásra vonatkozó előírás betartása mellett, jogszerűen és kölcsönösen megállapodás alapján került-e sor. A kötelező előírások bevezetésére elsősorban a TRIPS-megállapodás módosítása révén, illetve a WIPO égisze alatt nyílna lehetőség a már folyamatban lévő egyeztetések eredményei alapján. Az egységes globális felügyeleti rendszer kialakításához vezető legfontosabb lépés a TRIPS- egyezmény kiegészítése lenne egy új 29a. cikkel, amely a genetikai források és a kapcsolódó hagyományos tudás eredetének nyilvánosságra hozataláról rendelkezne, összhangban a Nagójai Jegyzőkönyvvel. E tekintetben alapvető eredménynek tekinthető az uniós rendelettervezet, amely kötelezően előírja a genetikai források és a kapcsolódó tradicionális tudás származásának szabadalmi bejelentésekben történő feltüntetését.⁶⁴

A biokalózkodás elleni fellépés hatékonysága nem csupán a fejlett, hanem a fejlődő országok jövőbeli intézkedéseitől is nagymértékben függ. Éppen ezért a fejlődő országok számára jogi és intézményi kapacitásépítési segítséget kell nyújtani a hozzáférésre és haszonmegosztásra vonatkozó megfelelő nemzeti szabályozás, valamint jogérvényesítési és ellenőrzési mechanizmus kiépítése érdekében. Ezen túlmenően támogatni kell a fejlődő országokat a tradicionális tudással kapcsolatos adatbázisok kiépítésében, és oktatási programokkal kell elősegíteni a szabadalmi bejelentések rendszerének megismertetését és megértését.⁶⁵ A hagyományos ismeretek dokumentálása a defenzív védelem egyik leghatékonyabb eszköze lehet. Számos ország felfedezte a nyilvánosság erejét a biokalózkodás elleni küzdelem során, Indiában például több millió weboldalt hoztak létre az ősi gyógymódok dokumentálására és felállítottak egy digitális könyvtárat (*Traditional Knowledge Digital Library*, TKDL) a hagyományos tudás eredményeinek nyilvántartása céljából. A dokumentumokat egyúttal az Európai Szabadalmi Hivatal rendelkezésére bocsátották. Az ily módon összegyűjtött és közzétett adatok bizonyítékként használhatók a szabadalmi bejelentések újdonságkutatása során.

⁶³ Európai Parlament: Állásfoglalás a genetikai forrásokra vonatkozó szellemi tulajdonjogok fejlesztéspolitikai vetületeiről: a szegénység csökkentésére gyakorolt hatás a fejlődő országokban i. m. 36. pont.

⁶⁴ Uo. 32–33. pontok.

⁶⁵ Uo. 22–24. pontok.

4. Konklúzió

A kutatás-fejlesztés a gazdasági fejlődés egyik legfontosabb katalizátorának tekinthető. A genetikai erőforrások hasznosítása jelentős anyagi eszközöket biztosítana a fejlődő világ államai számára az iparosodott országokhoz való felzárkózáshoz. Ehelyett azonban azt látjuk, hogy a fejlett államok vállalatai húznak hasznot a fejlődő világ erőforrásaiból, amely egyrészt az ott élő népek, másrészt a természeti kincsek, a biodiverzitás kizsákmányolását jelenti. Bár számos nemzetközi egyezmény tartalmaz a biokalózkodás elleni fellépéssel kapcsolatos rendelkezéseket, a jelenlegi nemzetközi szabályok nem biztosítanak hatékony védelmet az őslakosok és a helyi közösségek számára természeti erőforrásaik és hagyományos tudásuk kizsákmányolásával szemben. Az ENSZ keretében elfogadott Biológiai Sokféleség Egyezmény és a hozzá kapcsolódó Nagojai Jegyzőkönyv mérföldkő jelentőségű nemzetközi eredménynek tekinthető a genetikai források védelme területén, ugyanakkor az államok vonakodása miatt a Jegyzőkönyv hatálybalépése a mai napig nem történt meg.

Az utóbbi évek nemzetközi jogfejlődése rámutatott arra, hogy a környezetvédelmi megfontolások nem hagyhatók figyelmen kívül a jelentős politikai és gazdasági döntések meghozatala során. A környezetvédelmi szempontok uniós szakpolitikákba történő integrációjának célkitűzése 1997 óta része az Európai Unió jogszabályainak.⁶⁶ A környezeti és fenntarthatósági szempontok kiemelt jelentőségét a jövőben a szellemi tulajdonra vonatkozó uniós jogi szabályozásnak is tükröznie kell. A genetikai erőforrásokhoz való hozzáférést és az előnyök megosztását szabályozó Nagojai Jegyzőkönyv uniós végrehajtása hozzájárulhat a biológiai és kulturális sokféleség megőrzéséhez, a biológiai erőforrások fenntartható használatához, emellett ösztönözheti az európai biotechnológiai kutatásokat és elősegítheti a fejlődő országok gazdasági és szociális fejlődését. Az Európai Unió ezáltal vezető szerepet tölthet be a biológiai sokféleség globális védelme terén. Ha biztosítani lehet, hogy a származási or-

⁶⁶ Először az EK-Szerződés 6. cikkében jelent meg az az előírás, miszerint a környezetvédelmi követelményeket – különösen a fenntartható fejlődés előmozdítására tekintettel – be kell illeszteni az Unió politikáinak és tevékenységeinek meghatározásába és végrehajtásába. Ezt a célkitűzést jelenleg az EUMSz 11. cikke tartalmazza. A környezeti integráció mélyítésének szándékát a 2002-ben elfogadott Hatodik Környezetvédelmi Cselekvési Program is megerősítette. (A hatodik közösségi környezetvédelmi cselekvési program megállapításáról szóló, 2002. július 22-i 1600/2002/EK európai parlamenti és tanácsi határozat [2002] HL L 242., 2002.9.10., 1.)

szágok lehetővé teszik a külföldi kutatók és felhasználók számára az erőforrásokhoz való hozzáférést, másrészt az új szabadalmak jogszerűen beszerzett genetikai forrásokon alapulnak, és az erőforrásokat, illetve a hozzájuk kapcsolódó tudást felhasználók gondoskodnak az előnyök méltányos megosztásáról, akkor kialakulhat egy olyan bizalmon alapuló nemzetközi rendszer, amelyben a genetikai erőforrások cirkulálni tudnak a világban. Ez a rendszer – a Nagojai Jegyzőkönyv egyik legfontosabb célkitűzéseként – a biokalózkodás alternatíváját teremtheti meg.